

KA OČUVANJU AUTENTIČNE ISLAMSKE TRADICIJE BOŠNJAKA: Rasprava mostarskog muftije Mustafe Sidki Karabega o hutbi

Elvir DURANOVIĆ

UDK 28-534.2

DOI: 10.26340/muallim.v18i71.1608

SAŽETAK: U fokusu rada je rasprava o hutbi u kojoj Mustafa Sidki Karabeg, čuveni mostarski muftija iz druge polovine XIX stoljeća, argumentirano raspravlja o apokrifnosti sadržaja neke hutbe koju je hatib petkom učio u džamiji u Mostaru. Autor rada koristi muftijinu raspravu kao još jedan u nizu argumenata koji dodatno potcrtavaju činjenicu prema kojoj su se širenje islama i njegova ispravna primjena u Bosni i Hercegovini dešavali pod budnim okom službene uleme koja se nije plašila reagovati u svakoj situaciji koja bi, eventualno, mogla voditi ka pojavi određenih devijacija u vjerovanju ili obredoslovlju ovdašnjih muslimana.

Ključne riječi: Mustafa Sidki Karabeg, Fevzi Milavić, hutba, Mostar, Arhiv Hercegovine, islamska tradicija Bošnjaka, bosanska ulema, Hivzija Hasandedić, orijentalni rukopisi

Uvod

Pregledavajući *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine* zaintrigirala me je, između ostalog, bilješka o dijelu rukopisa R – 340 list 1-4. u kojoj je rahmetli Hivzija Hasandedić, autor *Kataloga* zapisao: “Odgovor Mustafa ef. Karabega, mostarskog muftije, Fejzullah ef. Milaviću, mostarskom muderrisu. U ovoj kratkoj raspravi govori se o apokrifnosti jednog hadisa koji su mostarski

imami učili petkom u hutbama koje su držali s minbere.”¹ Pažnju mi je dodatno privukao Hasandedićev širi komentar ovog rukopisa: “Karabeg je uvjerljivim argumentima dokazao apokrifnost jednog hadisa koji su mostarski imami počeli učiti u, S hutbama petkom u podne i u kome se govori da su meleki: Džebrael, Mikail, Azrail i Israfil, i sva stvorenja u kosmosu, stvoreni od svjetla (nur) Muhameda. Iz uvoda saznajemo da je muftija bio za-
branio imamima da uče ovaj apokrifni

hadis, čemu se suprotstavio mostarski muderis Fejzullah ef. Milavić.”²

Pomenuta rasprava čuvenog mostarskog muftije Mustafe Sidki Karabega zanimljiva je iz više razloga od kojih ćemo se kroz ovaj rad fokusirati samo na jedan, a to je da se ovom raspravom još jedanput potvrđuje činjenica prema kojoj je službena bosansko-hercegovačka ulema, od prvih početaka širenja islama do današnjih dana, bdjela nad ispravnom primjenom islama

¹ Hivzija Hasandedić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine*, Arhiv Hercegovine, Mostar, 1977., str. 150.

² Hivzija Hasandedić, “Djela i kraći literarni sastavi muslimana Bosne i Hercegovine koji su napisani na orijentalnim jezicima i koji se nalaze u Arhivu

Hercegovine u Mostaru”, *Anali GHB*, knj. 4., Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1976., str. 126.

argumentovano reagirajući na sve situacije koje bi za posljedicu mogle imati eventualne devijacije u vjerovanju i vjerskoj praksi muslimana u našim krajevima. Iako se ova činjenica, po nekima, sama po sebi podrazumijeva, nju je potrebno neprestano isticati. To je posebno bitno u današnje vrijeme kada se islamska tradicija Bošnjaka svakodnevno propituje od strane "uleme" koja, nažalost, nije svjesna bremenitosti povijesnog trenutka u kojem se Bošnjaci danas nalaze, niti je pedagoški osposobljena tumačiti vjeru uzimajući u obzir društveno-historijski kontekst i zahtjeve vremenu u kojem živimo, pa svojim pristupom zbunjuju obične muslimane, umjesto da im, kao što to poručuje muftija Karabeg prije 150 godina, vjeru objašnjavaju shodno njihovom nivou shvatanja i razumijevanja.

Rad smo podijelili u četiri osnovne cjeline. Na početku donosimo osnovne informacije o rukopisu R – 340 koji sadrži raspravu o hutbi. Iako je u barem tri zasebna rada tematizirao ovaj rukopis čini se da je Hivziji Hasandediću promaklo nekoliko bitnih podataka o njegovom sadržaju. Nakon toga upoznat ćemo se sa glavnim akterima rasprave: muftijom Mustafom Sidki Karabegom i mostarskim muderrisom Fejzullahom ef. Milavićem. Glavni, treći dio rada sadrži prijevod najzanimljivijih dijelova rasprave o hutbi. U zaključku rada sumirat ćemo rezultate analize sadržaja Karabegove rasprave.

Naravno, rasprava o sadržaju hutbe napisana 1864. godine važna je za izučavanje historijskog razvoja institucije hutbe u Bosni i Hercegovini. to stoga što je moguće povući bitne paralele između savremenog diskursa o hutbi i savjeta muftije Karabega. No to je tema za neki drugi rad.

1. Rukopis R – 340 u Arhivu Hercegovine³

Rukopis R – 340 u Arhivu Hercegovine sadrži 224 nepaginirana lista veličine 24 × 18 cm. Papir je tamnobilijel bez poveza. Na svakoj stranici napisana su po 23 retka. Pismo je nashi, a harfovi nisu vokalizirani. Na rubovima nekih listova zabilježeni su komentari koji tumače osnovni tekst.⁴ Rukopis sadrži četiri djela na arapskom jeziku autora Mustafe Sidki Karabega, čuvenog mostarskog muftije u periodu od 1857-1878. godine.

Prvo djelo je rasprava o hutbi i obuhvata listove 1b-4a. Započinje riječima: *Min Muṣṭafā bin Ahmad al-Muṭṭī bi Mustār min inqirādi abl al-'ilmi wa al-iqtidāri ilā Fajḍullāh bin Muṣṭafā al-mudarris bi Mustār min inqida' dawī al-faḍl wa al-i'tibār*. Ovo djelo u fokusu je našeg rada.

Karabegova rasprava o hutbi nije naišla na dobar prijem kod muderrisa Fejzullah-ef. Milavića i drugih, sufizmu sklonih, mostarskih alima koji su potužili na njega šejhu-l-islamu u Istanbulu. Išlo se čak dotle da ga proglase murtedom (otpadnikom od vjere) ili da ga protjeraju iz Mostara. Zbog toga je Karabeg napisao podroban komentar svoje rasprave o hutbi. Tek kada je iz Istanbula stigao odgovor koji potvrđuje navode muftije Karabega, njegovi protivnici su se smirili. Komentar rasprave o hutbi obuhvata listove 5b-16a u rukopisu. Nakon *Bismile* komentar započinje riječima: *Al-ḥamdu lillāhi rabbi al-ālemin. Wa aṣ-ṣalātu wa as-salāmu āla rasūlinā Muḥammadin wa ālā ālihi wa ṣahbibi adžma'in*. Dijelovi teksta koji se tumače započinju riječima "Qawluhu" koje su istaknute u tekstu. Interesantno je da prilikom kataloške obrade ovog rukopisa Hasandedić uopće nije primjetio ovu raspravu iako je znao za nju, jer u svom radu o ulemanskoj lozi Karabega objavljenom u *Analima*

GHB piše: "Glosa na gornju raspravu (o hutbi) koju je napisao kao odgovor mostarskoj ulemi, koja mu se bila suprotstavila i počela ga kritikovati zbog njegovog slobodnijeg i pravilnog tumačenja islamskih propisa. Muftija je u ovoj kratkoj raspravi detaljno obradio svrhu i značaj hutbe i ponovo dokazao apokrifnost spomenutog hadisa. Rukopis ove rasprave nije sačuvan."⁵

Treće djelo koje obuhvata listove 18b-21a ustvari je pismo (rasprava) muftije Karabega upućeno Arifu sinu Derviševom, muderrisu u Mostaru. I ova rasprava zapravo pokazuje koliko je položaj muftije u Mostaru polovinom XIX stoljeća bio delikatan. Naime, pojedina ulema u Mostaru nije odobravala kiridijama da pijesak za gradnju vadi iz mahalskog potoka, nego su insistirali da se pijesak dovozi sa druge strane. Muftija Karabeg je u pismu Arif-ef. objasnio da je to dozvoljeno na osnovu običaja koji u tom mjestu od davnina postoji.⁶ Nakon *Bismile* pismo započinje riječima: "Al-ḥamdu lillāhi al-lezi ḥadānā li ḥāzā wa mā kunnā li naḥṭadi lav lā an ḥadāna Allāh". Ni ovo djelo Hasandedić ne spominje u kataloškoj obradi rukopisa R – 340 iz Arhiva Hercegovine. Naprotiv, o ovom rukopisu eksplicitno kaže: "Rukopis ove rasprave nije sačuvan."⁷

Posljednje i najobimnije djelo u rukopisu je *Hidād an-nusūl ḥāšija aš-šarḥ mir'at al-uṣūl*. Ovo je Karabegov komentar na Munla Husrevov *Mir'at al-uṣūl šarḥ mirqāt al-wusūl* iz islamskog prava. Djelo obuhvata listove 22b-224a. Početak djela: "Qawluhu al-bā' al-mulābasa ilā aḥirihī..." Dijelovi osnovnog teksta koji se tumače i u ovom komentaru započinju riječima "Qawluhu" koje su istaknute u tekstu. Na listu 224a stoji zabilješka: "Uz Allahovu pomoć i uputu, napisao mostarski muftija ḥadži Mustafa, sin Ahmedov."⁸ Troškom

islamskih nauka, Sarajevo, 2001., str. 79-80.

⁷ Hivzija Hasandedić, "Karabezi..., str. 317.

⁸ Hivzija Hasandedić, *Katalog arapskih...*, str. 150.

³ Ovom prilikom želimo se zahvaliti upravi J.U. Arhiv Hercegovine koja nam je ljubazno ustupila digitalnu kopiju rukopisa R -340 za potrebe ovog rada.

⁴ Hivzija Hasandedić, *Katalog arapskih...*, str. 150.

⁵ Hivzija Hasandedić, "Karabezi – učeni ljudi (ulema) njihov rad i djela", *Analiza GHB*, knj. XVII-XVIII, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1996., str. 317.

⁶ Omer Nakičević, *Karabeg*, Fakultet

bosanske vlade ovo Karabegovo djelo objavljeno je u Državnoj štampariji u Sarajevu 1898. godine. Na unutrašnjoj naslovnoj stranici stoji zabilješka da je Karabeg djelo počeo pisati 1875. godine u Mostaru.⁹ Ukazujući na nemilu sudbinu koja je zadesila Karabega, njegov učenik, Ahmed-ef. Dizdar, u uvodu piše: “Kada je pisac stigao do poglavlja *Hakika i medžaz odazvao se je džennetskom pozivu u nesreći koja (ga) je nenadano zadesila. Šehid je bio od razbojničke proste mase za vrijeme ulaska austrijske vojske u Bosnu i Hercegovinu...*”¹⁰

S obzirom na to da je autor svih rasprava u rukopisu muftija Karabeg, Hasandedić smatra da bi ovaj rukopis mogao biti autograf.¹¹

2. Muftija Mustafa Sidki Karabeg

Mustafa Sidki Karabeg poznati je mostarski muftija iz druge polovine XIX stoljeća. O njegovom životu i djelu do sada je napisano više biografskih, naučnih i literarnih radova.¹² Njegov učenik i bliski saradnik Abdullah-ef. Riđanović napisao je iscrpnu Karabegovu biografiju u kojoj je detaljno obradio njegov život, djelovanje i tragičnu smrt. Prepričani sadržaj ove biografije široj javnosti prvi je predstavio Hivzija Hasandedić u djelu *Mustafa-Sidki ef. Karabeg – Mostarski muftija od 1857. do 1878. godine i okupacija Mostara*.¹³ Šezdeset godina kasnije 2001. dr. Omer

Nakičević objavio je cjelokupan prijevod Riđanovićeve biografije koju je obogatio činjenicama o prilikama u Mostaru za vrijeme okupacije Bosne i Hercegovine 1878., mostarskoj ulemi i djelima koja su korištena u nastavnom procesu u medresama tog doba. U nastavku rada prenijet ćemo osnovne podatke o životu i djelu muftije Karabega na osnovu Riđanovićeve biografije.

Muftija Mustafa Sidki Karabeg potomak je stare i ugledne mostarske porodice Karabega. Ocu mu je bilo ime Ahmed, a djedu Ibrahim. Rodio se u Mostaru 1732. godine gdje je proveo djetinjstvo i mladost. Obrazovao se pred poznatom mostarskom ulemom i velikim učenjacima tog doba. Krajem 1851. godine odlazi na školovanje u Istanbul gdje se u vjerskim i svjetovnim naukama usavršavao pred Mevla Halilom, koji je u doba sultana Abdu-l-Aziza postao šejhu-l-islam, i čuvenim carigradskim učenjakom Seid Hafizom. U Istanbulu je ostao četiri godine. Uslijed narušenog zdravstvenog stanja, po savjetu doktora u Mostar se vratio 1855. godine. Po povratku iz Istanbula ponuđeno mu je upražnjeno mjesto muftije u Mostaru. Na insistiranje oca, 1857. godine prihvatio je dužnost mostarskog muftije. Kada je imenovan za muftiju Karabeg je imao samo 25 godina što dovoljno govori o ugledu koji je uživao među svojim sugrađanima. Pored muftijske funkcije obavljao je dužnost glavnog muderrisa Karađozbegove medrese u kojoj je predavao

sve vjerske predmete. Godine 1862. učestvovao je u ratu protiv Crnogoraca koji su bili otkazali poslušnost sultanu i okupirali neka pogranična područja u Hercegovini. Kada je na Berlinskom kongresu 1878. godine donesena odluka o okupaciji Bosne i Hercegovine u našoj zemlji je zavladao žalost, neredi i nesigurnost. Neredi su se prvo pojavili u Sarajevu, a ubrzo nakon toga i u Mostaru. Vođe otpora pozivali su muslimane u Mostaru na odbranu govoreći im da je farz (stroga vjerska dužnost) suprotstaviti se okupaciji. U burnim dešavanjima koja su uslijedila predvodnici otpora zatražili su od Karabega da im izda fetvu o obaveznosti otpora okupaciji. Kada je Karabeg odbio izdati takvu fetvu pravdajući se besmislenošću otpora daleko nadmoćnijoj vojnoj sili, oni su ga 02. augusta 1878. godine mučki ubili. Ukopan je u haremu Hadži Baline-džamije u mahali Brankovcu u Mostaru.¹⁴ Džamija je 1950. godine srušena i tada je uništen nišan koji je označavao njegov grob.¹⁵ Književnik Nedžad Ibrišimović objavio je 1971. godine roman *Karabeg* u čijem fokusu je zanimljivi život i tragičnu smrt muftije Mustafe Sidki Karabega.

Iako je živio burnim životom muftija Karabeg iza sebe je ostavio nekoliko pisanih djela. Pored četiri rasprave sadržane u rukopisu R – 340 iz Arhiva Hercegovine muftija je napisao kraću raspravu *Tarihi Neretva* (Historija Neretve) u kojoj je obradio nekoliko zanimljivih događaja što su

⁹ Fatima Omerdić, “Bibliografija stampanih djela arapskim pismom bosanskohercegovačkih autora u Gazi Husrevbegovoj biblioteci”, *Anali GHB*, knj. 25-26., Gazi Husrevbegova biblioteka, Sarajevo, 2007., str. 328-329.

¹⁰ Mehmed Handžić, “Rad bosanskohercegovačkih muslimana na književnom polju”, u: Handžić Mehmed, *Teme iz književne historije*, (Izabrana djela Mehmeda Handžića, knj. 1.), Ogljedalo, Sarajevo, 1999., str. 335.

¹¹ Hivzija Hasandedić, “Karabezi...”, str. 316.

¹² Više o biografiji i bibliografiji Mustafe Sidki Karabega vidi: Hivzija Hasandedić, *Mustafa-Sidki ef. Karabeg – Mostarski muftija od 1857. do 1878. godine i okupacija*

Mostara, El-Hidaje, Sarajevo, 1944.; Isti: “Mostarske muftije (Prilog kulturnoj povijesti Mostara)” *Glasnik VIS-a*, god. XXXIII, br. 9-10., Sarajevo, 1975., str. 443-445.; Isti: “Karabezi...”, str. 314-318.; Mehmed Handžić, “Rad bosanskohercegovačkih...”, str. 334-336.; Omer Nakičević, *Karabeg*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2001.; Omer A. Balić, “Život i djelovanje muftije Karabega”, *Novi Bebar*, br. XV, Sarajevo, 1932., str. 210-214.; Hamika Ajkić, “Ubištvo mostarskog muftije Karabega 1878. godine”, *Islamski glas*, br. 6., Sarajevo, 1938., str. 8.; Hasan Nametak, “Mostarska ulema zadnjih sto godina”, *Narodna uzdanica*, god. IX., Sarajevo, 1941., str. 75-81.

Salih Ibni Mehmed (Salih Kovačić), “Mostarska ulema u XIX i na početku XX vijeka”, *Glasnik VIS-a*, god. XXX, br. 11-12., Sarajevo, 1967., str. 538-540.; Omer S. Sefić, “Znameniti Mostarci”, *Islamski svijet*, god. I, Sarajevo, 1933., str. 110-111.; Enes Durmišević, “Islam i Bošnjaci na kraju XIX stoljeća”, *Glasnik RIZ-a*, br. 7-8, Sarajevo, 2016., str. 695-698.

¹³ Hivzija Hasandedić, *Mustafa-Sidki ef. Karabeg – Mostarski muftija od 1857. do 1878. godine i okupacija Mostara*, Glavni odbor El-Hidaje, Sarajevo, 1944.

¹⁴ Hivzija Hasandedić, *Mustafa-Sidki ef. Karabeg...*, str. 5-28.

¹⁵ Hivzija Hasandedić, “Karabezi...”, str. 319.

se u Mostaru zbili od 03. aprila 1870. do 22. marta 1871. godine.¹⁶ Uz to, Karabeg je napisao bilješke na poglavlje o pramateriji (hayula) u djelu *Šarh Hidayāt al-ḥikma* od Kadi Mira,¹⁷ izdao je i napisao mnogo fetvi različitog sadržaja od kojih se do danas sačuvalo njih četrnaest;¹⁸ i napisao je pohvalu uz ilmihal *Sehletul-vusul* autora Omera Hume.¹⁹

2.1. Muderris Fejzullah Milavić

Muderris Fevzi (Fejzullah) Milavić, sin Mustafe, pripadao je uglednoj ulemanskoj mostarskoj porodici Milavića. Rođen je početkom XIX stoljeća u Mostaru, jer je u vrijeme Austro-ugarske okupacije već bio u podmalkim godinama.²⁰ Neki Mustafa-ef. Milavić, sin Abdurahmana Fevzi-ef., spominje se kao svjedok na jednom šerijatskom vjenčanju u Mostaru 1829. godine.²¹ On je, najvjerovatnije, otac našeg muderrisa Fevzi-ef. Milavića, a sinu je dao ime po ocu. Nakon osnovnog i srednjeg obrazovanja kojeg je stekao u rodnom gradu Fevzi-ef. je nastavio školovanje u Istanbulu. Husejn Bračković u svojoj *Maloj historiji događaja u Hercegovini* navodi kako su se negdje u isto vrijeme iz Istanbula sa studija u Mostar vratili Mustafa Sidki Karabeg, Kreso Salih, Omer Hume, Temim Salih i Fevzi-ef. Milavić.²² Nakon povratka u Mostar postavljen za muderrisa u Čejvan-begovoj medresi. Čini se da je Fevzi-ef. Milavić izbjegao nemila dešavanja u Mostaru u vrijeme okupacije, jer je jedno vrijeme do 1878. godine boravio u Sarajevu na dužnosti muderrisa

Gazi Husrev-begove medrese i vaiza u Begovoj džamiji u Sarajevu.²³ Po povratku u Mostar nakon okupacije nastavio je rad u Čejvan-begovoj medresi. Od njega su idžazet dobili brojni učenici. Bio je sklon sufizmu i tu ljubav je prenosio na svoje učenike. Povodom pokrštavanja neke seoske djevojke u okolini Mostara Fevzi-ef. Milavić predvodio je jednu delegaciju u Istanbul s ciljem sprječavanja takvih nasilnih djela. Pred smrt je krenuo na hodočašće u Meku gdje je i umro nakon obavljenog hadža.²⁴ Koliko je poznato iza sebe nije ostavio pisanih djela.

3. Pismo (rasprava) mostarskog muftije Mustafe Sidki Karabega o hutbi upućeno Fevzi-ef. (Fejzullahu) Milaviću

U nastavku rada prenosimo sadržaj Karabegove rasprave o hutbi. Pojedine dijelove rasprave preveli smo u cijelosti.²⁵

Od Mustafe sina Ahmedovog, muftije u Mostaru Fejzullahu sinu Mustafinu muderrisu u Mostaru

*U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog!
Hvalimo Te o Ti koji si moći Svojom stvorenja stvorio i sve ih kako treba uredio. I svjetlostima Svojim, vidljivim i skrivenim, ih obasjao. Molimo Te da blagodatima obaspeš Svog najboljeg Poslanika kojeg Si kao milost svim svjetovima poslao da radosnom vijješću obavese i vjernike sa Tvojom milošću i da opomene i upozori nevjernike na Tvoju srdžbu. (Blagodatima obaspi) njegovu*

porodicu i prijatelje koji su se iselili i borili s njim žrtvujući živote i imetke svoje za njegovu pobjedu, bez ikakvog sustezanja i bez suzdržavanja.

A potom. Prije nekoliko dana čuo sam hatiba kako petkom uči sljedeću hutbu: 'Hvala Allahu koji je stvorio Džebraila i Mikaila od svjetlosti Muhammedove i Ahmedove. I stvorio je Azraila i Israfila od svjetlosti Muhammedove i Ahmedove. I stvorio je Arš i Kurs od svjetlosti Muhammedove i Ahmedove. I stvorio je Ploču i Pero od svjetlosti Muhammedove i Ahmedove. Do posljednjih stvorenja na nebesima i na Zemlji i onih (stvorenih) mimo njih.' Nakon što smo završili s klanjanjem namaza i izašli iz džamije prigovorio sam hatibu zbog ove hutbe rekavši mu da je nakon današnjeg dana više ne koristi...'²⁶

Zatim muftija piše kako se prigovor koji je uputio hatibu nije dopao muderrisu Fejzullahu Milaviću koji ga je negodujući osudio i odbacio. Nastojeći da raspravu o hutbi vrati u naučne okvire Karabeg u nastavku pisma objašnjava razloge zbog kojih je iznio prigovore na tekst hutbe:

"Kazujem i od Allaha tražim uspjeh. Razlog tog prigovora leži u dvije činjenice. Jedna se odnosi se na izraz, a druga na značenje. Što se tiče činjenice koja se odnosi na izraz, tu imam dvije stvari. Prva od njih jeste da je jedna riječ povezana s drugom veznikom, a da ne postoji razlika između riječi koje su povezuju, ni suštinski i to je jasno, niti frazeološki, jer su Muhammed i Ahmed dva vlastita imena našeg Vjerovjesnika, a. s. Pod vlastitim imenom podrazumijeva se osoba imenovanog i njegova ličnost bez drugog metaforičkog značenja, pa razumijevanjem jednog imena postaje razumljivo i ovo drugo bez ikakve razlike. Stoga (u ovom slučaju)

¹⁶ Ibid., str. 317.

¹⁷ Ibid., str. 317.

¹⁸ Jednu Karabegovu fetvu preveo je i objavio Mehmed Handžić. Vidi: Mehmed Handžić, "Nekoliko fetvi naših muftija iz turskog doba", u: Mehmed Handžić, *Teme iz opće i kulturne historije*, (Izabrana djela Mehmeda Handžića, knj. 2.), Ogledalo, Sarajevo, 1999., str. 305-309.

¹⁹ Humin ilmihal štampan je u Sarajevu 1875. godine. Cjelokupan tekst pohvale vidi: Ibrahim Kemura, "Prva štampana knjiga arabicom na našem jeziku", *Glasnik*

VIS-a, br. 5-6., Sarajevo, 1969., str. 212-213.

²⁰ Salih Ibni Mehmed (Salih Kovačić), "Mostarska ulema...", str. 539.

²¹ Hivzija Hasandedić, *Genealoška istraživanja (Porijeklo i status, istaknuti pojedinci nekih muslimanskih porodica u Hercegovini)*, Mostar, 2009., str. 153.

²² Husejn Bračković, "Mala historija događaja u Hercegovini", *POF*, br. XXXIV, Sarajevo, 1985., str. 195.

²³ Hasan Nametak, "Mostarska ulema...", str. 77. Iako smo u objavljenim monografijama Gazi Husrev-begove medrese pregledali spiskove poznatih muderrisa

ni u jednoj nismo pronašli ime Fevzi-ef. Milavića. Njegovog imena nema ni među muderrisima, ni među mudrima (asistentima muderrisa) u Gazi Husrev-begovoj medresi.

²⁴ Hasan Nametak, "Mostarska ulema...", str. 77.

²⁵ Dio rasprave preveo je gosp. Hasan Musagić. Ovom prilikom mu se zahvaljujemo na tome. Također se zahvaljujemo mr. Sumeji Ljevaković-Subašić na korisnim sugestijama oko prijevoda rasprave.

²⁶ Rukopis R – 340 u J.U. Arhiv Hercegovine, list 2a.

nije dopušteno vezivanje jednog imena drugim vezničkom česticom, jer je općenito priznato, poznato i zapisano da je obavezno praviti razliku između riječi povezanih veznikom.

Kad su u pitanju suštinsko i metaforičko značenje (riječi) na njih ukazuje konkretan izraz, kao što je vezivanje termina *nebijj* (vjerovjesnik) s terminom *resul* (poslanik) u riječima Uzvišenog: **'Prije tebe Mi nijednog poslanika (resul) i vjerovjesnika (nebijj) nismo poslali, a da šejtan nije, kad bi on što kazivao, u kazivanje njegovo nešto ubacio...'**²⁷ Neko može izjednačiti suštinsko značenje ove dvije imenice. Međutim, značenje imenice *resul* razlikuje se od značenja imenice *nebijj*, iako im je suština jedinstvena. Lingvističari u ovakvim slučajevima na kraju stavljaju zamjenu ili apoziciju, kao što je u rečenici: 'Zakuni se Allahom, Ebu Hafse, Omere!' Ili u drugoj rečenici: 'Ja sam sin Tarika el-Bekrija, Bišr.'

Druga stvar (koja se odnosi na izraz), onaj ko je sastavio tu hutbu nije postigao željeni učinak, osim što su mu završeci rečenica rimovani i izjednačeni. Da bi postigao željeni cilj hatib se maksimalno opteretio, ne uzimajući u obzir da mu promiče obilje značenja i ne vodeći računa o nepravilnoj lingvističkoj formi. To ga je dovelo do toga da upotrebljava veznik kako bi postigao slaganje zadnjih odlomaka hutbe. To ga je također ponukalo da rečenice u hutbi završava ponavljanjem izraza, riječi, rime i podudarnih odlomaka. Pa iako je takav stil na hutbama i vazovima poželjan i prihvatljiv zbog većeg utjecaja na duše i jačeg pobuđivanja srca, potrebno je da se očuva mnoštvo značenja, ispravnost poretka i forme i nepretjerivanja u tome. U suprotnom, bit se gubi radi estetike.

Što se tiče druge činjenice koja se odnosi na značenje tu imamo tri aspekta. Prvi je tvrdnja da su svijet meleka, Arš, Kursijj, Ploča, Pero i drugo mimo njih stvoreni od Svjetla Muhammedova, a. s. To je krupna tvrdnja koja nadilazi vijesti o tome šta je Uzvišeni Allah radio kada niko osim Njega nije postojao, način stvaranja različitih vrsta stvorenja, njihovo razmnožavanje, princip

nasljeđivanja kod stvorenja i njihov poredak. Do tih vijesti nije moguće doći razumom i naukom, nego samo predajom (rivajetom), a od Allahovog Poslanika, a. s., ne prenosi se nijedan hadis sa pouzdanim ili nepouzdanim senedom; niti se prenosi od ashaba, Allah zadovoljan neka je s njima, ni jedno pouzdano predanje; ne kazuje se od tabi'ina, muhaddisa i mudžtehida pouzdanom predajom govor o tome; ne postoji i ne nalazi se zapisano u knjigama onih kojima je nauka vodilja, niti je potvrđeno od vrhunske uleme i pedantnih hadiskih stručnjaka (muhaqqiq), koji su nastojali zabilježiti Poslanikove, a. s., keramete i odlike i sakupiti njegove mudžize (nadnaravna djela) i osobine, poput autora djela *Es-Šifa*²⁸ i drugih pouzdanih učenjaka. Da je preneseno nešto slično ovome, makar i slabim senedom, to ne bi promaklo verifikatorima hadisa i oni bi ga spomenuli u svojim knjigama, ukazujući na njegov najveći stepen. Ovakva predanja mogu se pronaći jedino u knjigama onih koji se opiru pisanoj riječi, čiji govor nije pouzdan, njihova predanja nisu utemeljena, a rivajeti na koje se oslanjaju su priče, vijesti i hikaje koje su verifikatori (hadiskih djela) odbili otvoreno ih nazivajući lažnim...Njihovo predanje ne može biti argument, a njihova objašnjenja kod pažljivih učenjaka ne ispunjavaju predviđeni naučni nivo, naročito u primjerima ovakvih krupnih propisa kojima se pristupa bez dokaza na koji se može osloniti i argumenta kojem može pribjeći. U tome je zastrašujuća opasnost. A kako ne bi bila kad je Uzvišeni kazao: **'Zar o Allahu govorite ono što ne znate...'**²⁹ I kaže Uzvišeni: **'Ne povodi se za onim što ne znaš! I sluh, i vid, i razum, za sve to će se zaista odgovarati.'**³⁰ Kur'an je prepun ajeta koji upućuju na zabranu donošenja presude za koju onaj ko je donosi nema dokaza.³¹

Nakon toga muftija Karabeg spominje kako je pregledao sve knjige iz hadisa i njemu srodnih znanosti koje je imao na raspolaganju, ali ni u jednoj knjizi, unatoč velikom trudu, nije pronašao ovu hutbu. To

naravno ne znači, navodi muftija, da takva hutba i ne postoji te da je moguće da je onaj ko je sastavljao hutbu njen tekst pronašao u knjigama koje njemu nisu dostupne.

Drugi aspekt koji se odnosi na značenje hutbe jeste razlikovanje između stvaranja Svjetlosti Muhammeda i stvaranja svih ostalih stvorenja. Karabeg tvrdi da je Uzvišeni Allah, dž.š., stvorio Svjetlost Muhammedovu, ali je također stvorio i sva ostala stvorenja. On piše:

*"Cjelokupna kreacija, njeni magistralni tokovi i periferni rukavci od Božije je svjetlosti. Svjetlost Muhammedova prelijeva se iz Božije biti, a stvorena je Božijem stvaralačkom moći, (kao što su) i sve druge svjetlosti i stvari proistekle iz Njegove svjetlosti a potom su oblikovane Njegovom kreacijom. Ovaj hatib pripisao je kreaciju i stvaranje svih stvorenja Uzvišenom Allahu, ali je Svjetlosti Muhammedovoj pripisao njihovo ishodište i početak, a da to nije objasnio, jer Svjetlost Muhammedova isijava iz Božanske svjetlosti i On je, Uzvišen neka je, ishodište svjetlosti i svega što se od nje stvara. Svako stvaranje ovisno je o Njemu, Uzvišenom."*³²

Govoreći o trećem semantičkom sloju tretirane hutbe muftija Karabeg napominje da tekst hutbe spada u nejasne (*mutešabihāt*) stvari u vjeri čije se pravo značenje ne može doseći razumom, pogotovo ako se ne može shvatiti ni istinsko značenje termina svjetlost (nur), jer je svjetlost kvalitet vidljiv po sebi, dok je sve ostalo vidljivo po njemu. S druge strane, svjetlost nije akcidenca koja opstoji po sebi, pa kako je onda moguće da po stvari koja ne opstoji po sebi opstojе sva ostala stvorenja!? Jasnо je stoga da se u ovom tekstu radi o prenesenom značenju.³³ Muftija Karabeg potom dodaje kako ne priliči hatibima da nejasna pitanja u vjeri tretiraju u svom govoru jer se oni obraćaju običnom svijetu čije shvatanje je ograničeno na vanjsko značenje, dok o skrivenim tumačenjima nemaju znanja. S tim u vezi muftija Karabeg navodi dva hadisa Allahovog Poslanika, a. s., kojih bi se hatibi prilikom sastavljanja teksta hutbi trebali držati. To su hadisi: *"Neće neko od Vas ljudima*

²⁷ Kur'an, sura *Al-Hağğ*, 52.

²⁸ Ovo djelo napisao je čuveni učenjak Qadi 'Iyad (umro 544/1149.) Puni naslov djela je *Aš-šifā bi t'arif huqūq al-Mustafā*.

²⁹ Kur'an, sura *Al-A'rāf*, 33.

³⁰ Kur'an, sura *Al-Isrā'*, 36.

³¹ Rukopis R – 340 u J.U. Arhiv Hercegovine, list 2a-3a.

³² Ibid., list 3a.

³³ Ibid., list 3b.

prenijeti govor koji ne razumiju, a da im to ne izazove smutnju.”³⁴ i hadis: “Govorite ljudima ono što razumiju.”³⁵ Onaj ko se prihvatio držanja hutbe dužan je slijediti put objašnjavanja, tvrdi muftija.³⁶

Zatim muftija piše o tome kako se hatib u svom govoru fokusirao samo na jednu vrlinu Allahovog Poslanika, a. s., zanemariš pri tome njegove mnogobrojne druge vrline.³⁷ Na kraju rasprave stoji datum: 5. ramazan 1281/1864/65. godine.

4. Zaključak

Pismo ili rasprava muftije Karabega o hutbi upućena mostarskom muderrisu Milaviću sadrži niz zanimljivih činjenica o Mostaru i njegovoj ulemi u drugoj polovici XIX stoljeća.

Prvo, zadivljujuća je činjenica da su prije samo 150 godina u Mostaru živjeli i djelovali islamski učenjaci koji su pisali dubokoumne rasprave iz dijalektičke teologije na arapskom jeziku.

Drugo, iako bi se od jednog tipičnog islamskog pravnika očekivalo da svoj stav o spomenutoj hutbi iznese isključivo na osnovu ustaljene metodologije za izvođenje šerijatskih propisa, Karabeg ide dalje od toga, pa uz šerijatsku (vjersku) argumentaciju

nudi i dokaze iz leksike, gramatike, pa čak i iz fizike kojima pobija stavove onih koji su spomenutu hutbu smatrali prihvatljivom. Pri svemu tome, muftija nije ohol niti želi ponižiti svoga sagovornika u raspravi već ostavlja mogućnost da je i on, zbog toga što ne posjeduje knjige u kojima je zabilježena i ocijenjena ta hutba, eventualno u krivu. Stoga muftija u raspravi nudi svoje argumente protiv sadržaja spomenute hutbe pozivajući time sagovornika da i on ponudi svoje u odbranu hutbe. Takvi argumenti su vjerovatno i navedeni u prigovoru koji je protiv Karabega prosljeđen u Istanbul, ali je nama za sada nepoznat. Ono što nam je poznato jeste da je zaslugom muftije Karabega i drugih islamskih učenjaka očuvana izvorna ljepota islama među muslimanima u Bosni i Hercegovini.³⁸

Treće, Karabeg nije samo detektirao problem, već odmah nakon toga nudi i prijedloge za njegove rješavanje. To se posebno vidi u dijelu rasprave u kojem on tvrdi da se autor hutbe fokusirao samo na jedan aspekt ličnosti Muhammeda, a. s., zanemarujući pritom njegove ostale perfektne attribute. Karabeg čitaoca rasprave upućuje na čuveno djelo Qadi 'Iyada (umro 544/1149.) *Aš-šifā bi t'arīf*

kroz heftu radi, pa će ih na hutbi upozoriti na eventualne pogriješke. Takve su hutbe i bile, dok su ih obavljali za to dorasli ljudi i nijesu pale na nizak stepen, dok ih nijesu preuzeli ljudi koji ne razumiju potreba niti ovoga niti budućeg svijeta. Nadri-sūfijske hutbe u kojima se svaki čas ponavljalo:

لَمَنْ تَقْتَبِي الدُّنْيَا وَأَنْتَ تَمُوتُ. وَلَمَنْ تَبْتِي الْعُلَيَّا
وَالْمَعَايِرُ بِيُوتُ

(Kome sabireš dunjaluk, kad ćeš umrijeti; Kome gradiš visoke zgrade, kad je grob tvoj stan!?)

usmrtile su i ubile polet i razumijevanje kod slušaoca i bacile ih u propadanje i nemar.” (Mehmed Handžić, “O hutbi”, u: Handžić Mehmed, *Eseji, rasprave, članci*, (Izabrana djela Mehmeda Handžića, knj. 6.), Ogledalo, Sarajevo, 1999., str. 78.)

Drugi slučaj desio se 1965. godine u džematu Lepenica, općina Tešanj. Na jednom mevludu jedna djevojka lijepog glasa proučila je ilahiju kroz koju je opjevala kako neka hurija Razija traži svoju majku po Džennetu,

huqūq al-Mustafā o različitim aspektima Vjerovjesnikove, a. s., savršene biti.

Četvrto, muftija nije propustio priliku da u raspravi o hutbi ponovo istakne ključnu funkciju hutbe, a to je prenošenje razumljive poruke običnim muslimanima. U tom smislu on hatibima nudi korisne savjete o tome kako da sastave kvalitetnu hutbu.

Peto, iako je njegova rasprava o hutbi izazvala burne reakcije među nekim Mostarcima, muftija je hrabro istrajao u svojim stavovima svrstavajući se tako u plejadu islamskih učenjaka u Bosni i Hercegovini koji se, još od vremena Hasana Kafije Pruščaka, nisu libili tumačiti vjerske propise i hrabro iznositi svoje stavove suprotne uvriježenom mišljenju, pa makar ih to u konačnici koštalo dunjalučkih blagodati.

Islam se u Bosni i Hercegovini širio postepeno kroz nekoliko stoljeća. Tokom tog dugog perioda nad njegovom ispravnom primjenom neprestano je budno bdjela ulema spremna da se uhvati u koštac sa svim devijacijama koje bi u konačnici mogle rezultirati udaljavanjem od čistog islamskog vjerovanja i obredoslovlja. Rasprava muftije Karabega o hutbi, kao i drugi primjeri koje smo marginalno spomenuli, zorno svjedoče o tome.

pa kad je nije našla u Džennetu, dobila je ključeve od Džehennema i tu je našla svoju majku, koja je: “...iako je postila, klanjala i devet puta na Čabu išla...” završila u Vatri zbog toga što je svijet zavađala. Kada je djevojka završila s učenjem ilahije, ustao je džematski imam Omer-ef. Okanović i rekao: “Draga djevojko! Ti lijepo učiš, samo draga braćo, nemojte me krivo razumjeti, ovdje nama ništa što se slaže sa zdravim razumom i našom uzvišenom vjerom i njenim učenjem. Ovo je nešto izmišljeno i nakaradno napisano, jer nema nikome vršljanja ni po džennetu ni po džehennemu, niti se kome daju ključevi tih prebivališta koja će po islamkom učenju biti otvorena tek na sudnjem danu, kada padne osuda po kur'anskim riječima: Esteizu billahi: “Ferikun fil dženneti ve ferikun fiseir.” (Biće određene grupacije, jedne u džennet a jedne u džehennem).” (Hfz. Muharem Ljevaković, “Dva imama, dva suprotna gledišta”, *Glasnik VTS-a*, god. XXVIII, br. 9-10., Sarajevo, 1965., str. 381.)

³⁴ Ismā'il bin Muhammad al-Aḡulāni, *Kaṣf al-ḥifā' wa muṣal al-ilbās 'ammā ištāhara min al-aḥādīs 'alā as-sunna annās*, Makataba al-Kudsi, Kairo, 1351. h.g., str. 196.

³⁵ Bilježi ga Buharija kao mevkuf predaju od Alije, r.a. Vidi: Muhammed b. Ismail El-Buhari, *Sabihu-l-Buhari Buharijeva zbirka hadisa 1*, s arapskog preveli Hasan Škapur ..., Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2008., predanje br. 127., str. 122.

³⁶ Rukopis R – 340 u J.U. Arhiv Hercegovine, list 4a.

³⁷ Ibid., list 4a.

³⁸ Ne možemo, a da se na ovom mjestu ne prisjetimo još dva slična slučaja u kojima je ulema reagovala kada je osjetila da bi islamskom vjerovanju i djelovanje moglo otići u pogrešnom smjeru. U svom tekstu o hutbi objavljenom 1936. godine Mehmed Handžić između ostalog skreće pažnju na sličan problem s kojim se suočio i muftija Karabeg, pa piše: “Hatib će paziti šta njegov džema'at

Na kraju, nije nevažno istaknuti kako smo u ovom radu kroz analizu sadržaja rukopisa R – 340 iz Arhiva Hercegovine ispravili navode Hivzije

Hasandedića o tome da dvije rasprave muftije Karabega, komentar njegove rasprave o hutbi i rasprava o važnosti običaja (urf) za izvođenje šerijatskih

propisa, nisu sačuvane. Hvala Bogu ove dvije rasprave su sačuvane, zapisane u spomenutim rukopisu i pohranjene u Arhivu Hercegovine u Mostaru.

Literatura

- Hasandedić Hivzija (1977). *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine*. Mostar: Arhiv Hercegovine.
- Hasandedić Hivzija (1976). "Djela i kraći literarni sastavi muslimana Bosne i Hercegovine koji su napisani na orijentalnim jezicima i koji se nalaze u Arhivu Hercegovine u Mostaru". *Analiz GHB*, IV, 126.
- Hasandedić Hivzija (1996). "Karabezi – učeni ljudi (ulema) njihov rad i djela". *Analiz GHB*, XVII-XVIII, 317.
- Nakičević Omer (2001). *Karabeg*. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
- Omerdić Fatima (2007). "Bibliografija štampanih djela arapskim pismom bosansko-hercegovačkih autora u Gazi Husrev-begovoj biblioteci". *Analiz GHB*, XXV-XXVI, 328-329.
- Handžić Mehmed (1999). "Rad bosansko-hercegovačkih muslimana na književnom polju", u: Handžić Mehmed, *Teme iz književne historije*. (Izabrana djela Mehmeda Handžića, knj. 1.). Sarajevo: Ogledalo.
- Hasandedić Hifzija (1944). *Mustafa-Sidki ef. Karabeg – Mostarski muftija od 1857. do 1878. godine i okupacija Mostara*. Sarajevo: El-Hidaje.
- Hasandedić Hifzija (1975). "Mostarske muftije (Prilog kulturnoj povijesti Mostara)". *Glasnik VIS-a*, XXXIII, 9-10, 443-445.
- Balić Omer A. (1932). "Život i djelovanje muftije Karabega". *Novi Behar*, XV, 210-214.
- Ajkić Hamika (1938). "Ubistvo mostarskog muftije Karabega 1878. godine". *Islamski glas*, 6, 8.
- Nametak Hasan (1941). "Mostarska ulema zadnjih sto godina". *Narodna uzdanica*, IX, 75-81.
- Salih Ibni Mehmed (1967). "Mostarska ulema u XIX i na početku XX vijeka". *Glasnik VIS-a*, XXX, 11-12, 538-540.
- Sefić Omer S. (1933). "Znameniti Mostarci". *Islamski svijet*, I, 110-111.
- Durmišević Enes (2016). "Islam i Bošnjaci na kraju XIX stoljeća". *Glasnik RIZ-a*, 7-8, 695-698.
- Handžić Mehmed (1999). "Nekoliko fetvi naših muftija iz turskog doba". U: Handžić Mehmed, *Teme iz opće i kulturne historije*, (Izabrana djela Mehmeda Handžića, knj. 2.) Sarajevo: Ogledalo.
- Kemura Ibrahim (1969). "Prva štampana knjiga arebicom na našem jeziku". *Glasnik VIS-a*, 5-6, 212-213.
- Hasandedić Hivzija (2009) *Genealoška istraživanja (Porijeklo i status, istaknuti pojedinci nekih muslimanskih porodica u Hercegovini)*. Mostar.
- Bračković Husejn (1985). "Mala historija događaja u Hercegovini". *POF*, XXXIV, 195.
- Ljevaković Muharem (1965). "Dva imama, dva suprotna gledišta". *Glasnik VIS-a*, XXVIII, 9-10, 1381.

الموجز

المحافظة على التراث الإسلامي الصحيح لدى البشائقة
مناقشة مفتي Mostar مصطفى صدقي كارابك لخطبة الجمعة

ألفير دورانوفيتش

يركز المقال على مناقشة الشيخ مصطفى صدقي كارابك، مفتي Mostar المعروف في النصف الثاني من القرن التاسع عشر، لخطبة الجمعة، والتي تعرض فيها بالحجة والدليل إلى المضامين الموضوعية في خطب الجمعة التي كان الخطباء يلقونها في Mostar. ويستخدم كاتب المقال مناقشة المفتي دليلاً آخر ضمن سلسلة الأدلة التي تثبت أن انتشار العلوم الإسلامية وتطبيقها كان يتم تحت رقابة العلماء الرسميين الذين لم يخشوا أن يتدخلوا في أي ظرف أو حالة قد ينجم عنها انحراف في الاعتقاد أو العبادات لدى المسلمين.

الكلمات الرئيسية: مصطفى صدقي كارابك، فوزي ميلافيتش، خطبة الجمعة، Mostar، أرشيف الهرسك، تراث البشائقة الإسلامي، العلماء البوسنيون، حفزي حسنديتتش، المخطوطات الشرقية.

Summary

TOWARDS PRESERVING THE AUTHENTIC ISLAMIC TRADITION OF BOSNIACS

A word of Mostar Mufti Mustafa Sidki Karabeg regarding akhutbah

By Elvir Duranović

In the focus of this article is a discussion regarding *khutbah*, wherein a renowned *mufti* of Mostar in the second half of the 19th century, brings arguments regarding the apocryphal content of some *khutbah* delivered by some *khatib* in a mosque in Mostar during *Jumu'a salab*. The author of the article brings this discussion of the *mufti* as yet another in a number of arguments that underline the fact that the Islamic teachings and its correct practice were kept under the strict observation of the official *'ulema*, who did not hesitate to react to any situation that could, eventually lead to deviation in faith or religious practice of local Muslims.

Key words: Mustafa Sidki Karabeg, Fevzi Milavić, *khutbah*, Mostar, The Archive of Herzegovina, Islamic tradition of Bosniacs, Bosnian *'ulema*, Hivzija Hasandedić, Oriental manuscripts